

TOT MAI DEPARTE DE MOSCOVA...: POLITICA EXTERNĂ A ROMÂNIEI: 1956 - 1965

Autor: Flavian Chifu | 4 noiembrie 2024

Cercetător al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului și laureat al Academiei Române cu premiul "Eudoxiu Hurmuzaki" pentru volumul "Între Beijing și Moscova. România în conflictul sovieto-chinez (1957-1965)", Dan Cătănuș este unul dintre istoricii relevanți din zona cercetărilor contemporane, iar un argument în acest sens este chiar cartea de față. Având la bază teza sa de doctorat, lucrarea intitulată "Tot mai departe de Moscova...: politica externă a României: 1956 - 1965" (publicată la editura aceluiași institut), reflectă aria de interes a autorului - perioada comunistă -, axându-se pe politica externă a României socialiste, în special relațiile româno-sovietice.

Subiectul stârnește în continuare interes, existând deja o bibliografie de specialitate, câteva exemple în acest caz fiind: Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*; Liviu Țărău, *Între Washington și Moscova: România, 1945-1965*; Mioara Anton, *Ieșirea din cerc: politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*; Florin-Răzvan Mihai, Vasile Buga, *Problema Basarabiei în relațiile româno-sovietice: 1918-2018*; Mioara Anton, Ioan Chiper, *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*; Florian Banu, *Asalt asupra economiei României: de la Solagra la Sovrom (1936-1956)*.

Prin urmare, cartea lui Dan Cătănuș se inserează în mod firesc într-un context specific, accentuând prin particularitățile ei un anumit unghi de cercetare, bazat pe prezentarea evenimentelor politice care au marcat traiectoria relațiilor româno-sovietice, văzute ca etape ale unui proces istoric. De la situația României după încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale și până la "Declarația din Aprilie" 1964, parcurgerea cărții oferă cititorului oportunitatea de a fi martor al acestei evoluții în relațiile bilaterale și de a înțelege modul cum au decurs evenimentele istorice și care au fost acțiunile politice întreprinse de cele două state.

Relațiile româno-sovietice au cunoscut schimbări de-a lungul timpului, complexitatea lor fiind principala trăsătură, în special datorită atitudinii liderilor de la București, care urmăreau, pe de o parte, o distanțare față de influența Uniunii Sovietice, dar, în același timp, voiau ca gestul lor să nu afecteze într-un fel relațiile bilaterale. Ceea ce își propune cartea este o imagine detaliată a acestei problematice, evidențiind caracterul diacronic al relațiilor interstatale, fapt esențial în vederea înțelegerii subiectului de către cititor.

Alegând ca interval de timp anii 1956–1965, perioadă densă în evenimente cu impact la nivel global, Dan Cătănuș se axează pe modul în care au evoluat relațiile româno-sovietice, atât din perspectiva elementelor de continuitate, cât și a celor de ruptură. Întrebările pe care autorul le ridică sunt următoarele: Când a început desprinderea de Moscova? Ce motive au determinat conducerea de la București acest gest? Care au fost etapele strategiei concepute de Dej? Cum s-au corelat factorii interni și externi? În ce măsură obiectivele asumate de liderii români au fost îndeplinite?

Sunt, firește, întrebări la care autorul urmărește să ofere posibile răspunsuri, apelând la parcurgerea documentelor epocii, cum ar fi: stenogramele ședințelor de partid, cuvântările luate de liderii politici cu diferite ocazii, mențiuni privind vizitele oficiale în statele din blocul socialist, precum și memoriile redactate de către anumiți participanți. Astfel, autorul, aducând în față o vastă documentație, îi oferă cititorului ocazia de observa nu doar multitudinea de date legate de subiect, ci mai ales cum fiecare eveniment sau gest politic are impact, determinând într-un fel sau altul o reacție, având cu timpul consecințe în decurgerea unor fenomene sau procese istorice.

În introducere, autorul aduce în atenția publicului principalele ipoteze ale istoricilor în legătură cu desprinderea României de politica Kremlinului. De exemplu, Gheorghe Haupt susține drept motiv al desprinderii de Moscova interesele economice ale conducerii politice de la București. Florin Constantiniu consideră dorința lui Dej de a-și păstra puterea drept cauza acestei noi orientări politice. Vlad Georgescu este de părere că între Dej și Hrușciov a existat un conflict personal care a dus la aceste divergențe în relațiile bilaterale. Dennis Deletant crede că atât din rațiuni economice, cât și din frică a acționat Dej în acest mod. Stelian Tănase vede interesul național drept un refugiu al lui Dej în calea reformelor lui Hrușciov, iar Adrian Cioroianu susține că această "victorie" a lui Dej privind desprinderea de Moscova a fost "mai rea ca o înfrângere", istoricul fiind de părere că aplicarea reformei din cadrul C.A.E.R. și în R.P.R. ar fi adus o condiție materială mai bună românilor.¹

Astfel, cititorul are ocazia de a se familiariza cu principalele teorii din istoriografie privind subiectul propus. Și ce mai putem observa referitor la aceste ipoteze este că toate aceste idei pleacă de la un punct comun, acela al controlului exercitat de Uniunea Sovietică asupra României socialiste. Considerând interesul lui Dej de a-și consolida

puterea politică, apelând și la măsuri de dezvoltare economică, liderul de la București va acționa în vederea înlăturării influenței de care se bucura Kremlinul la București, adoptând o politică de consolidare a regimului.

Referitor la propria sa ipoteză, Dan Cătănuș susține criza primei destalinizări drept factor al noii orientări politice a lui Gheorghiu-Dej. Intențiile reformiste anunțate de Hrușciiov nu au avut însă în vedere abandonarea raportului rigid de subordonare centru - periferie.² Noua politică cuprindea "gesturi de curtoazie" și modificări în privința detensionării relațiilor din blocul socialist. În privința primilor ani după moartea lui Stalin, fluctuațiile conducerii sovietice au reprezentat un factor de nesiguranță pentru Dej, determinându-l în consolidarea puterii interne.³ Această politică de consolidare reprezenta, în viziunea autorului, o reacție de autoapărare din partea lui Dej la noile idei vehiculate de liderul sovietic, politică care va căpăta noi valențe datorită impulsivității economice.

Cât despre a doua destalinizare - susține Dan Cătănuș - aceasta venea în întâmpinarea noii politici de reconciliere cu societatea, factorul economic fiind un vector al ideii de suveranitate națională.⁴ La întrebarea de ce nu a eșuat România precum Albania, autorul oferă ca argumente coeziunea regimului bazată pe destindere și obiective comune cu populația. Tot în srijul argumentelor, dar în plan extern, este și apropierea României socialiste de Occident și China, atât pentru a nu mai depinde comercial de C.A.E.R. (relația cu statele vestice), cât și pentru a nu fi acuzată de trădare a marxismului (relația cu R.P. Chineză). Prin urmare, cititorului i se acordă ocazia de a cunoaște date privind politica implementată în acei ani de România socialistă și va înțelege faptul că Gheorghiu-Dej nu dorea părăsirea structurilor comuniste (sau vreo abatere de la ideologie), ci urmărirea neutralizării presiunilor pe care U.R.S.S. le putea exercita prin intermediul acestor organizații (C.A.E.R. și Tratatul de la Varșovia).⁵

Cartea debutează prin evidențierea asimetriei în relația dintre cele două state. În contextul doctrinei "Truman" și al planului "Marshall", Stalin reacționează, instaurând comunismul în țările-satelit și manifestându-și întreaga autoritate. Astfel, la nivelul partidelor comuniste, "atitudinea față de URSS" va deveni reperul fundamental pentru activitatea oricărui membru de partid, iar «experiența Uniunii Sovietice» farul călăuzitor în construcția noului regim."⁶ Această situație se va perpetua de la sine și după moartea lui Stalin, declarațiile din cadrul Congresului al II-lea al P.M.R. fiind elocvente în acest sens - "Prietenia strânsă și colaborarea frățească cu Uniunea Sovietică [...] constituie chezașia de nădejde a independenței noastre naționale și a securității noastre de stat."⁷ Interesant de observat în acest punct este legătura realizată între "colaborarea cu Uniunea Sovietică" și "independența de stat." Putem afirma faptul că, și pentru comuniștii români, controlul Moscovei asupra țării era o realitate, existența noului regim politic de la București depinzând de acțiunile și sprijinul Kremlinului.

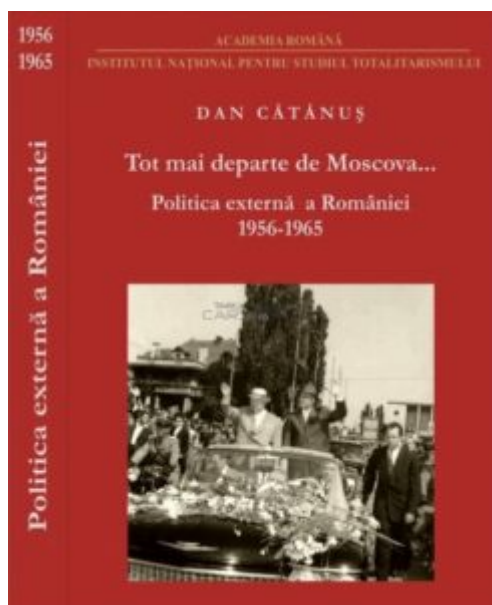
Lucrurile iau o nouă întorsătură odată cu Congresul al XX-lea al P.C.U.S., prilej utilizat de Nikita Hrușciiov pentru a condamna stalinismul, trasând noua traiectorie politică și discreditându-și adversarii. Impactul se va resimți la nivelul întregului bloc comunist, cu repercusiuni neanticipate de liderul sovietic. În acest caz, luat prin surprindere din cauza condiției sale de stalinist, având și o poziție neconsolidată în plan intern, Gheorghe Gheorghiu-Dej va reuși, în schimb, să se adapteze noilor tendințe, declarând că „ne-am destalinizat în timpul lui Stalin.”⁸

Referitor la China, Beijingul a perceput critica adusă lui Stalin „ca pe un atac la bazele teoretice și practice ale construirii socialismului”⁹, fapt care va sta la baza divergențelor sovieto-chineze. Cât despre Polonia și Ungaria, „destinderea” și „destalinizarea” ajung o critică la adresa regimului. Dacă în Polonia, alegerea lui Wladislaw Gomulka calmează spiritele, în Ungaria situația iese de sub control. Prăbușirea regimului datorită revoluției va determina Moscova să reacționeze, trimițând trupele Armatei Roșii.

Autorul evidențiază și fidelitatea de care Dej a dat dovadă Kremlinului în acest context. Promițând ajutor militar, ținându-l captiv pe Imre Nagy la Snagov ori refăcând Partidul Socialist al Muncitorilor din Ungaria cu etnici din România, Dej – susține autorul, obține încrederea în ochii sovieticilor. Și putem completa afirmația cu faptul că susținerea de către Dej a invadării Ungariei de trupele Armatei Roșii era o dovadă a unei politici externe române influențată de pozițiile Moscovei. Ce mai surprinde autorul este faptul că, din acest punct în care România a dat dovadă de fidelitate Uniunii Sovietice, se va creiona viitoarea politică proprie a țării.

Ca dovadă a încrederii dobândite de Dej, retragerea trupelor sovietice din 1958 va face din România singurul stat din blocul socialist fără prezența Armatei Roșii, fapt care va juca un rol important în viitoarele poziții politice ale Bucureștiului, unele în contradicție cu cele sovietice. Adăugăm și faptul că acest gest al retragerii trupelor sovietice s-a realizat și pe fondul proiectelor grandioase implementate de Hrușciiov în sfera economică, care necesitau investiții suplimentare, iar poziția geografică a României (înconjurată de state socialiste) a permis „crearea senzației de siguranță în baza căreia Moscova a luat decizia din primăvara lui 1958.”¹⁰

Lovitura de palat din 1957 și preluarea întregii puteri politice de către Hrușciiov îl va determina să-și pună în aplicare propriile idei politice lansate. Crezând în coexistența pașnică dintre comunism și capitalism, precum și în victoria socialismului prin câștigarea competiției cu S.U.A., Hrușciiov se baza pe „crearea unui «organism economic unic».”¹¹ Astfel, înlocuirea controlului militar, de tip stalinist, cu unul de natură economică se impunea de la sine,¹² organizația C.A.E.R. urmând să-și joace rolul de a implementa politica Moscovei, invocându-se principii precum „unitatea frățească” ori „coordonarea planurilor.”

Autorul vede în această politică integraționistă a lui Hrușciov una dintre principalele cauze ale divergențelor româno-sovietice, deoarece România □se va opune transformării C.A.E.R. într-o organizație suprastatală, menită să coordoneze activitatea economică a țărilor din lagărul comunist.”¹³ Interesul nomenclaturii de la București era de fapt implementarea propriului plan de dezvoltare economică, care se baza pe industrializarea țării, neținând cont de traiectoria trasată de Kremlin.

În schimb, ascensiunea Chinei, în care □liderii P.C. Chinez erau acum în măsură să pretindă un rol egal ca importanță cu P.C.U.S.”¹⁴ găsea Moscova într-o situație incomodă. Degenerând conflictul, se va ajunge la acuzații dure în spațiul public. Ceea ce se poate observa din documentele citate de autor este faptul că atât sovieticii, cât și chinezii, își justificau pozițiile apelând la □clasici” – Marx, Engels sau Lenin –, conferind fragmentelor preluate propria cheie de interpretare, în funcție de interesul urmărit.

Și aici aș adăuga faptul că, deși nu își propune acest lucru, , documentele invocate având rolul de a indica divergențele în relațiile sovieto-chineze, lucrarea surprinde modul în care este folosit în discursul public ideologia comunistă. Mai exact, se poate observa modul cum fiecare dintre cele două mari puteri (Uniunea Sovietică și China) aduc o interpretare diferită ideilor lui Marx sau Lenin, în funcție de interesul politic pe care aceste state îl au. Rivalitatea celor două state trebuia justificată, liderii politici interpretând scrierile ideologice în favoarea propriei poziții adoptate, criticându-și rivala de □abatere de la ideologia comunistă.”

Atât în acest context al divergențelor sovieto-chineze, cât și în situația de a fi supusă presiunilor din partea C.A.E.R., conducerea de la București va ști să reacționeze astfel încât să îndepărteze România de interesele Moscovei. Opunându-se noii politici trasate de țările membre C.A.E.R., poziția României și divergențele cu U.R.S.S. devin cunoscute în spațiul public. Situația va culmina cu acea □Declarație din aprilie” 1964, când, jucând anterior rolul de mediator între China și Uniunea Sovietică, România își va exprima prin

acest document propria poziție și perspectivă asupra situației internaționale. Apelând în document la principii ideologice pentru a nu fi acuzată de „abatere de la ideologia marxistă”, România își argumenta astfel poziția adoptată.

Totuși, regimul de la București nu a căutat drumul spre democrație și nici ruperea relațiilor cu Moscova. Abordând mai curând o formă de „iluminism monarhic”, cum o numește autorul, distanțarea României față de Uniunea Sovietică va consta în creșterea prestigiului țării, a reluării relațiilor cu statele occidentale, a obținerii de credite și a consolidării regimului lui Dej, idei pe care cititorul le va găsi în paginile acestei cărți.

Lucrarea se adresează tuturor celor interesați de înțelegerea regimului comunist în România. Cititorul va descoperi o lume a politicului marcată de ideologie și acțiune, de evenimente care au marcat soarta statelor, de întâlniri oficiale, negocieri și luări de poziții cu impact în planul relațiilor internaționale. Din această incursiune în lumea politică a anilor '50-'60, cititorul se va familiariza cu actorii politici, va cunoaște principalele acțiuni întreprinse de regimul de la București, precum și modul cum a funcționat relația cu Uniunea sovietică și pașii întreprinși în funcțiile de interese.

Concluzionând, volumul lui Dan Cătănuș este dedicat analizei acestui parcurs al României, de la supunere față de Uniunea Sovietică la o politică proprie. Având la bază documente de arhivă, precum și surse străine (americane și rusești), autorul reconstituie această evoluție a relațiilor româno - sovietice, aducând noi argumente și viziuni asupra problematicii. Fiind o poveste despre schimbări de traiectorii, lovituri de palat și rivalități, plene ori vizite oficiale, în care personajele își schimbă condiția din „pozitive” în „negative” și viceversa, cititorul descoperă o lume complexă, dinamică, avidă de putere, cartea reprezentând o invitație de a descoperi noi aspecte ale trecutului din culisele comunismului românesc.

NOTE

1. Dan Cătănuș, *Tot mai departe de Moscova...: politica externă a României: 1956-1965*, Ed. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (I.N.S.T.), București, 2011, p. 26. ↑
2. Dan Cătănuș, op.cit., p. 54. ↑
3. *Idem*, p. 59. ↑
4. *Ibidem*, p. 389. ↑
5. *Ibidem*, p. 391. ↑
6. *Ibidem*, p. 51. ↑
7. *Raportul de activitate al C.C. al P.M.R., Raport prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej*, în volumul *Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român, 23-28 decembrie 1955*, Editura de Stat pentru Literatură Politică, București, 1956, p. 28-29,

apud *op. cit.*, p. 62. ↑

8. Cristian Preda, *Rumânii fericiți. Vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011, p. 237. ↑

9. Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 93. ↑

10. *Idem*, p. 198. ↑

11. *Ibidem*, p. 277. ↑

12. *Ibidem*, p. 267. ↑

13. *Ibidem*, p. 192. ↑

14. *Ibidem*, p. 197. ↑

Imagine: Pixabay